

Szász Alpár Zoltán**A demokrácia modelljei Romániában:
a valóság számokban kifejezve ***

A Románia esetében adekvát demokráciamodellek kérdését először Alina Mungiu-Pippidi vetette fel a magyar kisebbség követeléseinek a megfelelő szinten történő kielégítéséről és a román demokráciának az ezzel egyidejű megszilárdításáról szóló soraiban.¹ Tekintettel arra, hogy romániai berkekben igencsak újszerű volt a problémafelvetés, korántsem meglepő, hogy a magyar és román értelmiségiek egy csoportja párbeszédnek otthont adó, s emellett az innovatív - sőt olykor tabuként kezelt - politikatudományi kérdések napirendre tűzését vállaló *Provincia* hasábjain került sor az első, a témát taglaló komoly vitára. A folyóirat programcikke² csak megismételte a fenti szerző ajánlását azáltal, hogy célként fogalmazta meg: Erdély számára a társadalmi-politikai építkezés alternatívája a régióban történelmi hagyományokra is visszatekintő, s Európában (normatív) modellként kezelt³ "konszociatív" megoldásokban keresendő. Később azonban igen érdekes és elméleti szempontból is megalapozott vita bontakozott ki, miután a 6. számban megjelent Molnár Gusztávnak a Románia, vagy szűkebb körben az említett történelmi-földrajzi térség, számára alkalmas demokráciamodellet vázolni szándékozó előadása⁴. A vita részeként megjelent írásomat most átdolgozott formában teszem közzé: bizonyos gondolatmeneteket részletesebben végigvezetek, figyelembe veszem az időközi fejleményeket, aktualizálom az adatokat, illetve megpróbálok reflektálni az elmúlt másfél esztendőben publikált néhány idevágó írásra.

A dolgozat első részében újratárgyalom az Arend Lijphart holland politikatudós által kidolgozott demokráciamodelleket. Céлом ezek minél pontosabb körülírása, meghatározó sajátosságainak kidomborítása, valamint a konszociációs demokrácia esetében a hatékony meg akadálytalan működést biztosító társadalmi keretfeltételek bemutatása. Ezután újratárgyalom azt a kérdést, hogy létezik-e konszenzusos vagy konszociációs demokrácia hazánkban, mérlegelve a modellek kiteljesítésének vagy megvalósításának esélyeit is. Nem hagyom figyelmen kívül azt sem, hogy a politikai rendszer sokat emlegetett s lassan-lassan körvonalazódó reformja milyen hatással lenne ezekre az esélyekre. Végezetül pedig néhány következtetést fogalmazok meg, és visszatérek a lezajlott vitában elhangzott álláspontomra.

Rokon modellek

Gabriel Andreescu tanulmányának⁵ első jegyzete két kérdést vet fel. Az első a problematika anyanyelvi szakterminológiájának a kérdése, a második pedig a nemzetközi szakirodalomban meghonosodott fogalmaké. Nem véletlenül írtam anyanyelvit az előbbi mondatban, hiszen az angol nyelvű politikatudományi kifejezések átvétele és fordítása gondot jelenthet mind a román, mind a magyar anyanyelvű szakírók számára, amit a nem közvetlenül angolból történő fordítás csak fokoz. A *konszociációs (társulások) demokrácia* és a *demokrácia konszenzusos (vagy konszenzusorientált) modellje*⁶ esetében viszont nem egymással felcserélhető rokon értelmű szavakról van szó, hanem rokon fogalmakról. A *konszociációs demokrácia* kifejezést Lijphart vezeti be egy 1968-ban írt tanulmányában⁷, majd a társulások demokráciájáról szóló munkáiból és a *többségi demokrácia* meg a *konszenzusos demokrácia* kifejezéseket kitaláló Robert G. Dixonnak egy 1968-ban megjelent könyvéből ihletődve fejleszti ki e két utóbbi modellt 1984-ben⁸.

(1) A *társulások (konszociációs) demokrácia* modelljét a holland politikatudós a Gabriel A. Almond által

definiált homogén politikai kultúrájú és angol-amerikainak nevezett stabil demokratikus rendszerek alternatívájaként értelmezte. Almond ugyanis a demokráciák két poláris típusát különböztette meg. Szociológiai modellje azt feltételezte, hogy a homogén politikai kultúrákból kiépülő angol-amerikai demokráciák stabilak, ellentétben a fragmentált (heterogén) kultúrájú kontinentális európai demokráciákkal (a francia, a német és az olasz politikai rendszer), amelyek hajlamosak az instabilitásra. A jeles amerikai politikatudós tanulmányában Európa kis demokráciái is említésre kerültek (a skandináv államok és Németalföld), ám kimaradtak az elemzésből. Lijphart viszont jobbra ezekre - vagyis a kevésbé heterogén, szegmentált politikai kultúrájú demokráciákra - összpontosított, s megpróbálta bebizonyítani, hogy stabil politikai rendszerek.⁹ Ebben a kontextusban a társulások demokráciát elitkartell általi kormányzásra épülő rendszerként határozta meg, amelynek az a célja, hogy stabil demokráciává alakítson egy szegmentált politikai kultúrájú demokráciát.¹⁰ E demokráciamodell meghatározó elemeinek a társadalom minden szegmensét felölelő nagykoalíciót, a szegmensek autonómiáját, az arányosságot mint a választási rendszer működésének, a közalkalmazottak toborzásának és a közpénzek elosztásának alapelvét, valamint a kölcsönös vagy kisebbségi vétőjogot tekintette.¹¹

Mindezekből kitűnik, hogy a modell a sajátos, plurális társadalmi szerkezetű országok tapasztalatát tükrözi. Az ilyen társadalmak, amelyek ideális lehetőségként kínálkoznak a konszociációs demokrácia gyakorlatba ültetésére, az ún. *pilléresedett* vagy *oszloposodott társadalmak*. Megkülönböztető jegyük az egymástól elszigetelt pillérekbe (*zuilen*) szerveződő, ideológiai különbségeket megjelenítő politikai szubkultúrák. Ezen vertikális struktúrák vagy résztársadalmak meghatározó sajátossága "a korporatív csatornán belül működő törésvonal-specifikus szervezetek és a szavazókat mobilizálni igyekvő pártok összefonódása", ami az adott politikai szubkultúra hierarchikus szerveződéséhez és intézményesüléséhez vezet.¹²

A konszociációs demokrácia kiépítését és zökkenőmentes működését elsősorban a szubkultúrák közötti - az elitek, illetve a követők szintjén kialakult - viszonyok, valamint az egyes szubkultúrákon belül az elit és a követők közötti kapcsolatok befolyásolják. Az elitek szintjén a kartellszerű együttműködés akkor jön létre, ha ők képesek a pillérek érdekeit és követeléseit egyeztetni, s emellett legfőbb céljuk a politikai rendszer stabilitásának a biztosítása. Ez a viselkedésminta vagy elitstratégia nagymértékben egybeesik azzal, amit a *Provinciában* lezajlott vita résztvevői a konszenzusteremtés politikai kultúrájaként emlegetnek. Továbbá - érvel Lijphart - a plurális társadalmak konfliktuspotenciálja kisebb, ha a szegmensek tagjai társadalmi életüket a többi szegmens tagjaitól a homogenizáció fokával fordított arányban álló elszigeteltségben élik.¹³ Végül pedig a szegmenseken belül biztosítani kell a követőknek a vezetők iránti lojalitását, az érdekek megfelelő tagolását és az elitkartell általi kormányzás elve iránti elkötelezettséget.¹⁴ A pilléresedés biztosítja a kellő izolációt és a szubkultúrákon belül az érdekképviselőt megfelelő mintáinak a kialakulását. Ellenben az, hogy a választópolgárok mennyire hajlandók az eliteknek engedelmessé válni és betartani az általuk kötött egyezségeket, illetve milyen mértékben támogatják a döntéshozatal e sajátos formáját, országonként különbözik.

A zökkenőmentes működés, ami elsősorban az elitek kooperációján alapszik, kilenc háttérfeltétel függvénye. A következőkben ezeket a két legfontosabbal kezdve sorolom fel:

- (i) a hatalom megosztásában nem érdekelt, hanem a többségi modell bevezetését szorgalmazó, szilárd többség hiánya;
- (ii) a szubkulturális csoportok (hozzávetőlegesen) azonos gazdasági-társadalmi státusa;
- (iii) a szegmensek kis száma és
- (iv) erőegyensúlya;

- (v) az ország alacsony népessége;
- (vi) valamely külső fenyegetettség vagy veszély jelenléte, (amely összefogásra ösztönöz);
- (vii) a partikularisztikus, szegmentális lojalitásokon felülkerekedni képes átfogó lojalitás jelenléte;
- (viii) a csoportoknak a föderalizmus bevezetését elősegítő földrajzi koncentráltsága, valamint
- (ix) az egyeztetések múltbeli hagyományának megléte, amihez kompromisszumkészség is társul.¹⁵

Mielőtt rátérnék a rokon modell ismertetésére, leszögezném, hogy a konszociációs demokrácia modellje elsősorban normatív jellegű. Éppen ezért tág fogalmakat használ, hiszen célja inkább a megoldások keresése és a javaslattevés, mint a demokratikus rendszerek összehasonlító elemzése.

(2) Ezzel szemben a *konszociációs* vagy *konszenzusorientált demokrácia modellje* az empirikus demokráciaelmélet eleme. Éppen ezért pontos és operacionalizálható fogalmakat, azaz társadalomkutatói módszerekkel "mérhető mennyiségeket" használ. Bár jellemvonásai között felismerhetők a konszociációt definiáló elemek, az elsősorban normatív, valamint empirikus jellegén túlmutatóan két szempontból nem azonos a konszociációs modellel. Először is: társadalmi síkon a konszenzusos modell nem feltételezi a pillérek jelenlétét. Sőt, a társadalmi keretfeltételek teljességgel háttérbe szorulnak, hogy az empirikus demokráciaelmélet nyújtotta gyakorlati ismeretek az alkotmányos tervezés (*constitutional engineering*) eszközévé válhassanak.¹⁶ Másodsorban: míg a konszociációs modell az empirikus vizsgálat szempontjából ideáltípusként értelmezendő, s így jobbra csak az mondható el egy rendszerről, hogy konszociációs-e vagy sem, addig a Westminster-, illetve a konszenzusos modellt definiáló két dimenzióban - *hatalommegosztás (és pártok)*, valamint *(egységes versus szövetségi) államszerkezet* - pontosan lemérhető, hogy mennyire konszenzusorientált valamely demokratikus rendszer. Következésképpen ezeket pontok segítségével ábrázolhatjuk is "Lijphart fogalmi térképén".¹⁷

A többségi, valamint a konszenzusos demokráciamodellek ismérvei két ötös csoportba sorolhatók, amelyek az említett két dimenziót alkotják. (Lásd **1. táblázat**.)

1. táblázat

Konszenzusos vs többségi kormányzati rendszerek

	A Westminster modell	A konszenzusos modell
Kabinet (a végrehajtó hatalom koncentrációja vagy	Egypárti többségi kabinet vagy minimális	A végrehajtó hatalom megosztása

megosztottsága)	többségû koalíció (<i>minimal winning coalition</i>)	(túlméretezett vagy nagykoalíció)
A végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonya	A két hatalmi ág fúziója és a kabinet dominanciája	A hatalmi ágak szétválasztása és egyensúlya
Pártrendszer	Kétpártrendszer	Többpártrendszer
Érdekcsoportrendszer	Pluralista (versengô)	Korporatista
Választási rendszer	Hangsúlyozottan aránytalan mandátumeloszlást eredményező – rendszerint egyszerű többségi – választási rendszer	Arányos
Államszerkezet	Egységes és központosított	Szövetségi és decentralizált
A törvényhozó hatalom szerkezete	Egykamarás vagy aszimmetrikus kétkamarás.	Szimmetrikus kétkamarás, s biztosított a kisebbségek képviselete.
Alkotmány	„Íratlan” és/vagy könnyen módosítható.	Írott és merev, azaz csak speciális előírások szerint kialakított többséggel módosítható.

Alkotmányos ellenőrzés	Nincs, azaz a parlamenti szuverenitás érvényesül.	Erős alkotmánybíróság (vagy legfelsőbb bíróság) gyakorol alkotmányossági felügyeletet.
Központi bank	A kormány ellenőrzése alatt áll.	Független és erős.

Forrás: Arend Lijphart *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari. Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./ 26-27., 35.; uő: Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries. New Haven-CT, 1984, Yale University Press. 6., 8. és uő: From the Politics of Accomodation to Adversarial Politics in the Netherlands. A Reassessment. West European Politics, vol. 12 (1989) no. 1, 143-144.¹⁹*

Miután kimerítően bemutattam a különböző demokráciamodellek közötti eltéréseket - és mindenekelőtt a dolgozatom témáját képező két demokráciamodel (a konzociációs és a konszenzusos modell) sajátosságait -, rátérnék a közöttük felfedezhető rokonság érzékeltetésére. Amint a modellek kidolgozója is megjegyzi, a konzociációs demokrácia jegyei fellelhetők a konszenzusos demokrácia ismérvei között. Valóban, a nagykoalíciók jelenléte meg az arányos választási rendszer egyformán elemei mindkettőnek. Továbbá a szegmensek autonómiájának a korporatista berendezkedés, míg a kölcsönös vagy kisebbségi vétőjognak az alkotmánymódosításhoz szükséges speciális vagy "szupertöbbségek" felelnek meg.²⁰

Románia politikai rendszerének elemzése a demokráciamodellek szemszögéből

Legelőször a szigorúbb, normatív feltételek teljesülésével kezdem, és azt vizsgálom: van-e konzociációs demokrácia Romániában. A Lijphart körvonalazta kereteket valamelyest átértelmezve a konzociációs demokrácia megvalósításának feltételeit három kategóriába sorolnám, s megkülönböztetném a strukturális, a kulturális és az intézményi feltételeket - nem feledkezve meg természetesen a strukturális és kulturális feltételekkel részben párhuzamba állítható társadalmi háttérfeltételekről sem.²¹

Strukturális szinten a társulás (konzociáció) alapfeltétele a pillérek vagy ideológiai szekértáborok kialakulása, illetve léte. Megjegyezném, hogy a társulásosként számon tartott európai demokráciákban a rendszert stabilizáló pillérek kivétel nélkül világnézeti különbségek szerint szerveződtek. Ez a megállapítás nemcsak a Romániánál etnikai szempontból homogénebb Hollandia és Ausztria esetében érvényes, hanem az etnikailag fragmentált Belgiumra és Svájcra is vonatkozik. Az utóbbi két ország esetében a nyelvi-etnikai elem inkább a föderalizmus, mint a konzociáció fundamentumaként értelmezhető. A nyelvi közösségeknek azok a jogai, amelyek a politikai rendszer egyes intézményi elemeire vonatkoznak (például a kormányalakítással kapcsolatos sajátos előírások vagy az alkotmánymódosításhoz szükséges speciális többségek²²), tulajdonképpen a szóban forgó országok

etnikai alapokon nyugvó szövetségi államszerkezetének a politikai rendszer más elemeire gyakorolt "fertôzô" hatását²³ jelentik. Végsô soron ez a hatás teszi lehetôvé a fôederalizmusnak a társulâs elemekkel történô "vegyítését".²⁴

Az elôzô bekezdésben megfogalmazott észrevételek Románia tekintetében arra engednek következtetni, hogy a társulâs demokráciát hazánkban nem értelmezhetjük sem "transz-etnikus demokráciaként"²⁵, sem a romániai magyarság politikai érdekeinek képviselôjeként számon tartott szervezet folytonos kormányzati részvételeként, sem pedig a román többség meg a magyar kisebbség által megkötött - és némelykor sajátos intézmények felállításában is megtestesült - politikai kompromisszumok sorozataként. Ezek a megközelítések elsôsorban nem azért redukcionista, mert a társulâs demokrácia négy elemébôl rendre csak egyet vesznek tekintetbe, hanem azért, mert megfelelnek arról, mi a strukturális-kulturális alapfeltétele a többetnikumú társadalmak hosszútávú politikai stabilitásának. Amennyiben a kérdés Romániában a politikai gyakorlat, s nemcsak az elméleti fejtegetések szintjén is megfogalmazódna, ki kellene építenünk - vagy legalábbis meg kellene erősítenünk - az ideológiai pillérek meg egy etnikai pillért.²⁶ Nos, a szociáldemokrata, a kereszténydemokrata és a liberális pártok jelenléte dacára az ideológiai pillérek kialakulása még várat magára. Ez az állapot a civil társadalom és a pártok erôtlenységén kívül annak is tulajdonítható, hogy a politikai elit zömmel, a lakosság pedig majdnem teljes egészében irtózik a szegmentálódáson alapuló szervezôdéstôl, hiszen valamiféle szegregacionizmust lát benne. Ekként ítéli meg az ország magyarságának törekvéseit is, jóllehet a szubkulturális szegmentálódás folyamatát e nemzeti kisebbség esetében az ország demokratizálódását elôsegítô pozitív jelenségnek kellene tekintenie. Következésképpen az, hogy még nem alakultak ki a román ideológiai pillérek, nemcsak a társulâs demokrácia kiépítésének, de a politikai rendszer stabilizálásának a szempontjából is hátrányos. Sajnos, pillanatnyilag igen merész dolog lenne valamilyen sejtést vagy hipotézist egyáltalán megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy idôvel a többségi lakosság ideológiai-vallási jelleget öltô politikai szubkultúrákba szervezôdik.

A romániai elit politikai kultúrájának éretlenségére a *Provinciában* közlô szerzôk közül már többen rámutattak vagy utaltak.²⁷ Azzal, hogy hiányzik a kompromisszumok és az egyezségek betartásának politikai kultúrája, és hogy ezt valami úton-módon meg kellene teremteni, teljességgel egyetértek. A korábban tárgyalt strukturális, illetve kulturális tényezôk szerepével ellentétben, az intézményieké elkerülte a legtöbb elemzô figyelmét. Itt csak ezeket hangsúlyoznám. Elôször is nagykoalíció vagy nemzeti egységkormány Romániában csupán 1990 januárjától az elsô választásokig létezett, s akkor is inkább csak névleg. Az alkotmányozásban és a törvényhozásban a szervezeti törvények elfogadására vonatkozó kisebbségi vétôjog - pontosabban a kétharmados minôsített többség kitétele - nem a csoportokra vagy a pillérekre vonatkozik, hanem diffúz jelleget ölt. Az arányosság elve pedig csupán a választási rendszerben jut érvényre, a közpénzek és a közalkalmazotti státusok elosztásában nem. S végül, a szegmentális autonómiát is egyelôre csak követeli a magyar kisebbség, a románok többsége viszont hallani sem akar róla.

A társadalmi háttérfeltételeket az alábbiakban nem az ideológiai, hanem a román-magyar társulásra való törekvés szempontjából értékelem. Elôször hadd vegyük szemre az egyértelmûen kedvezôtlen tényezôket. (i) és (iv) Igen valószínűtlen, hogy egy majdnem 90%-os etnikai többségnek érdeke lenne a megegyezéses politizálás, hiszen mivel nincs erôegyensúly, a többségi elv alkalmazásával minden célkitûzését akadálytalanul elérheti. (vi) A külsô veszély vagy fenyegetettség többnyire csak szlogen, amivel a szélsôleges politikusok manipulálnak, nem olyan tényezô, ami az eliteket kooperációra kényszerítené. (Hogy Románia politikai rendszere nem teljességgel szilárd, annak okai inkább a határokon belül keresendôk.) (ix) Az ország egészét tekintve a két etnikum esetében nem fedezhetô fel a kompromisszumkészség és az egyeztetések hagyománya.

A konszociációs demokrácia megvalósításának szempontjából kétségtelenül elônyös, hogy (ii) a

románok meg a magyarok között nem érezhetők olyan számottevő gazdasági-társadalmi státusbeli különbségek, amelyek ezt eleve kizárnák; (iii) csak két szegmensünk van, tehát az egyeztetés mechanizmusa a lehető legegyszerűbb és (vii) a magyarság - bár ezt egyes politikai szereplők időnként megkérdőjelezzik - lojális Románia iránt. (Ennek egyértelmű bizonyítéka az RMDSZ pártként való működése és a magyar szavazók részvétele a politikai folyamatban, ugyanis pontosan ezáltal ismerik el a politikai közösség legitimitását.) Végül van két tényező, amely nem hátrányos, de nem is előnyös: (v) Románia lakossága nagyobb a legtöbb társulások demokrácia népességénél, s minden olyan európai ország lakosságánál, amelynek konszociációs a politikai rendszere. Ám igaz: hazánk lakossága a sűrűn lakott Hollandiáénál mintegy másfélszer nagyobb csupán; Malaysia, valamint a Dél-Afrikai Köztársaság lakossága pedig valamivel meghaladja a Romániáét, sőt, Kolumbia kétszer népesebb hazánknál. Végül pedig Indiát - az országot, amelyről Lijphart azt állítja, hogy az egyes térségeiben lokalizált problémák és feszültségek alááshatták volna demokratikus berendezkedését, ha nem választották volna a társulások megoldást²⁸ - több mint egymilliárd ember lakja. (viii) Bár a magyarok többsége Erdélyben él, ott is nehezen valósítható meg a területi föderalizmus, viszont nem elképzelhetetlen.

Kántor Zoltán hasonló, a társulások demokrácia keretfeltételeinek romániai teljesülését vizsgáló elemzést végzett még mielőtt az RMDSZ 1996-2000 között részt vett volna a kormánykoalícióban.

Megállapította, hogy tekintettel a magyar kisebbség politikai képviselője és a kormánypárt(ok) közötti intézményesült egyeztetések hiányára, a konszociációs alternatíva csak hosszú távon jelenthet megoldást.

²⁹ Viszont időközben az RMDSZ meg a végrehajtó hatalmat birtokló párt(ok) közötti egyeztetések és kompromisszumok megszokott gyakorlattá váltak, mi több, a román politikai elit újabban megértőbbnek tűnik a magyarság követeléseivel szemben. De a megállapodások politikája elégedetlenséget is szított, és bírálatok célpontjává lett mindkét etnikumon belül. Emiatt aligha jelenthetjük ki fenntartások nélkül, hogy az elitek a követők és szimpatizánsok feltétlen támogatását élvezik.³⁰ A leglényegesebb társadalmi keretfeltételek tekintetében a két elemzés hasonlóan értékel: a magyarok gazdasági-társadalmi státusa átlagban megegyezik a románokéval (kedvező állapot), de a románság túlnyomó számbeli többséget képvisel, s így számára a konszociáció rövid távon semmilyen kézzelfogható előnyt nem jelent (kedvezőtlen állapot).³¹ A további, másodlagos fontosságú hét feltételt illetően a kollégám elemzése meg a sajátom közötti "ellentétes előjelű" eltérések kioltják egymást, és ennél fogva általános értékeléseink egybehangzóak. Az utóbbi hat év változásait is figyelembe véve - amelyek, amint korábban rámutattam erre, bár teljességükben nem, de többnyire mégis pozitívak - azt gondolom, hogy noha nem beszélhetünk a társulások demokrácia elemeinek meglétéről Romániában, bizonyos konszociációs technikák alkalmazására van példa.

Gabriel Andreescu kivételével a *Provincia* hasábjain közlő szerzők inkább Erdélyre szeretnék kitalálni valamiféle társulások berendezkedést, s nem Románia egészére. Többek között ezért fogom a továbbiakban azt vizsgálni, hogy milyen mértékben teljesül az általam vázolt feltételrendszer Erdélyben. A regionális konszociációnak két-két román, illetve magyar pillére lenne Molnár Gusztáv szerint: az erős regionális azonosságtudattal rendelkező transzszilvanista románok, az antitranszszilvanista vagy másszóval unitarista románok, a transzszilvanista magyarok - az RMDSZ domináns vonulata és jelenlegi vezetése -, akik politikai megoldásokat keresnek a románsággal való együttélés kérdésére, és az antitranszszilvanista magyarok, akik (vélt vagy valós) kisemmizettségüket és marginalizáltságukat a Magyarországgal fenntartott kulturális és gazdasági kapcsolatok erősítésével szeretnék ellensúlyozni.³² A konstrukció szerinte akkor működne, ha az antitranszszilvanista román és magyar szegmensek közötti ellentét mindig nagyobb lenne az etnikumokon belüli transzszilvanista-antitranszszilvanista ellentéteknél. Mi több, a magyar politológus szerint ez a feltétel könnyen teljesül, amennyiben artikulálódik, s "képes lesz politikai értelemben is megszerveződni" a román transzszilvanista szegmens.³³ Molnár Gusztáv gondolatmenete két hallgatóságos feltételezésre épül:

(1) Romániában, és ebből kifolyólag Erdélyben is, a nyelvi-etnikai törésvonal a domináns, s

egy bizonyos ideig ez az állapot nem is fog megváltozni;

(2) ám, ha az erdélyiség gondolatával meg az azt képviselő értékrendszerrel szembeni attitűdök (a centrum-periféria törésvonal) relevanciája növekedne a román politikában - és a romániai pártrendszeren belül -, a helyzet jelentőset javulna, ugyanis a transzszilvanista románok meg magyarok a pártverseny főtengelyének egyazon oldalára kerülnének.

Borbély Zsolt Attila bírálja ezt, az Erdély számára javasolt társulások berendezkedés pilléreire vonatkozó felfogást.³⁴ Ő elsősorban az etnikai-nyelvi törésvonal domináns voltát kérdőjelezi meg, s egyszersmind utal is arra, hogy valójában melyik a Közép-Kelet-Európa országaiban megfigyelhető legfontosabb politikai ellentét. Az idézett dolgozatnál általánosabb megfogalmazásban a "hároms átmenettel" kapcsolatos attitűdökről és politikai állásfoglalásokról van szó. Ezeket a politikai verseny olyan kétdimenziós mezejében szemléltethetjük, amelyet a *liberalizmus-univerzalizmus vs autoritarizmus-partikularizmus* (politikai) tengely és az *állami újraelosztás vs szabadpiaci mechanizmusok* (gazdasági) tengely határoznak meg.³⁵ A fiatal magyar politológus másodsorban azt szögezi le, hogy a magyar és a román lakosságnak egyfelől az etnokulturális nemzethez meg az államhoz, másfelől pedig az Erdélyhez való viszonyulása kérdésében nem észlelhető szimmetria.³⁶ Egyértelmű, hogy a román antitranszszilvanisták az ország regionalizációját elutasító centralista-etatista ideológia hívei. Az a mód, ahogy Románia utóbbi kormányai kezelik ezt a problematikát - annak ellenére, hogy egyes tárcákat erdélyiek birtokoltak/nak - az előbbi állítást igazolja. Úgy tűnik, az 1998/151. sz. törvény elhamarkodott, s kizárólag az Európai Unió gyakorolta nyomás eredménye. Véleményem szerint ezzel magyarázható, hogy a jogszabályban vázolt intézményi keret alkalmatlan tulajdonképpeni szerepét ellátni, vagyis kialakítani azt a környezetet, amely elősegíthetné a helyi - "alulról jövő" - kezdeményezésekre építő fenntartható fejlődést. Mi több, a jelenlegi miniszterelnök azon javaslata, miszerint a törvény által létrehozott nyolc fejlesztési régiót át kellene alakítani a megyéket kiváltó területi-közigazgatási egységekké, a társadalom szigorú ellenőrzéséhez szokott adminisztratív-etatista gondolkodásmód iskolapéldája. Hiszen nehezen elképzelhető, hogy a megyék felszámolását követően a régiók átvegyék a központi kormányzat bizonyos hatásköreit. Emiatt állítható, hogy a kezdeményezés nem adekvát válasz a nemrégiben megjelent és a regionalizáció irányában mutató igényekre. Joggal gondolja Borbély, hogy a román antitranszszilvanistákkal ellentétben magyar párjaik nem utasítják el, hanem éppenséggel felkarolják az erdélyiség gondolatát. Bírálata harmadsorban egy újszerű, lényeges elemet is tartalmaz. Molnárral szöges ellentétben definiálja a magyar pilléreket. Értelmezésében azok a magyar transzszilvanisták, akik minél szorosabb kulturális és gazdasági kapcsolatokat szeretnének fenntartani Magyarországgal, mert ebben látják etnokulturális önazonosságuk - s ez magában foglalja az erdélyiséget is - megőrzésének egyik garanciáját. Továbbá pont az RMDSZ domináns vonulatát tekinti antitranszszilvanistának, mert az azt képviselő politikusok inkább a hatalom gyakorlásában való részvételt tekintik célnak, mintsem a párt politikai preferenciáinak és elfogadott programjának közpolitikává történő alakítását.³⁷

Lévnén, hogy kezdenek megjelenni a régióval való azonosulásnak a politikai formái is, de ezek még nem fejeződnek ki hatásos közpolitikákban, két feltételezés fogalmazható meg a Molnár-Borbély vita lényegét illetően:

(1) Az egyre gyakoribb pro és kontra nyilatkozatok ellenére a regionalizmus egyelőre nem politikai prioritás Romániában, sőt egyenesen periferikus kérdés. (Ebben az esetben aligha lehet eldönteni, ki az "igazi" transzszilvanista román, illetve magyar.)

(2) A válasz megfogalmazójának elképzelése közelebb áll a valósághoz a pillérek azonosításának kérdésében, s következésképpen Molnár forгатókönyve csak akkor valósulhat meg, ha a centrum-periféria (regionális) törésvonal relevanciája meghaladja a nyelvi-etnikai

törésvonalét.

Bár elismerem, hogy a *Provincia* felelős szerkesztője helyesen mutat rá az RMDSZ-t megosztó legrelevánsabb ellentétre, s azt is, hogy a két világháború közötti időszakban a (klasszikus értelemben vett) transzszilvanizmus az erdélyi magyarság "ideológiája" volt, szeretném hangsúlyozni, hogy a kérdéses történelmi régió esetében is inkább a Románia esetében már vázolt pillérekben gondolkodom. De strukturalista-kulturalista szemszögből ez a pontosítás sem teszi lehetővé azt, hogy biztató következtetéseket vonjak le az Erdélyben kialakítandó társulások demokráciát illetően.

Ami az egymás sajtóságainak és speciális érdekeinek, követeléseinek a figyelembe vételén alapuló párbeszéd kultúrájának a kialakulását illeti az erdélyi román és magyar elit között, én is derülátó vagyok. Ahhoz ellenben, hogy a konzociáció intézményi keretei is megteremtődjenek - például a dél-tiroli modellhez hasonlóan -, az állam területi szerkezetének meg kell változnia.

Végül hadd vizsgáljuk meg, hogy az országrészben egyáltalán adottak-e a társadalmi háttérfeltételek. Csak azokra a feltételekre térek ki, amelyek Románia esetében semlegesek vagy kedvezőtlenek, hiszen a kedvezők Erdélyben méginkább teljesülnek, mint Romániában. (viii) A területi-regionális hatalommegosztásra, amint már említettem, több esélyt látok Erdélyben, mint Romániában. (v) Az országrész lakosságának száma Európa két legkisebb konzociációs demokráciája - Svájc és Ausztria - lakosságának száma közé esik. Ez kétségtelenül kedvező körülmény. (i) és (iv) Bár Erdély lakosságának mindössze egynegyede magyar, nem kizárt, hogy a román többség belemenne a társulások konstrukcióba. (ix) A kompromisszumkészség és az egyeztetések hagyományára akkor építhetnénk, ha újjáéledne az, amit Bakk Miklós *in vitro erdélyiségnek*³⁸ nevez. (vi) A veszély vagy fenyegetettség szubjektív érzése ebben az esetben nagyobb lehet, hiszen a föderalizálásban egyesek Erdély leszakadásának az első lépését vélhetik fölfedezni. Ám tekintettel arra, hogy a vélt veszélyt éppenséggel az egyik szegmens idézi elő, ez az állapot nem előnyös, hanem igencsak hátrányos. A háttérfeltételeket illetően láthatjuk, kedvező a kép: az országrész egy kivétellel minden tényező esetében jobb minősítést kap, mint Románia egésze. Ennek ellenére a strukturális, kulturális és főképpen az intézményi tényezők együttes konfigurációja miatt a regionális konzociáció is csak távlati lehetőség.

Nem marad más hátra, mint az ország politikai rendszerének Lijphart kétdimenziós fogalmi térképén való elhelyezése, és azon hipotézisek vagy sejtések megfogalmazása, amelyek a jövőbeni esetleges változásokra vonatkoznak. Éppen ezért az alábbiakban a *végrehajtó hatalom-pártok dimenzió*t alkotó empirikus mutatók kiszámítása során kapott eredményeket mutatom be, s ismertetem, miként kódoltam az *egységes vs szövetségi államszerkezet dimenzió* indexeit.³⁹

A kormányok többségi-konszenzusos jellegének mérése a különböző típusú kabineteknek egy kontinuum (egyenes) mentén történő korrekt elhelyezésének a problémáját veti fel. Noha a holland politikatudós nem szögezi le egyértelműen az **1. ábrán** látható sorrendre gondol.

1. ábra

*Többségi
kormányzás*

*Konszenzusos
kormányzás*

*

*

*

*

*

<i>egypárti többségi kabinet</i>	<i>minimális többségû koalíció</i>	<i>egypárti kisebbségi kabinet</i>	<i>túlméretezett koalíció</i>	<i>kisebbségi koalíció</i>
--	--	--	-----------------------------------	--------------------------------

A különböző típusú kabineteknek a többségi-konszenzusorientált kontinuum mentén történő elhelyezése

Forrás: Arend Lijphart: *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari.* Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./ 98-99., 109-110. nyomán

Következésképpen a kabinetek (többségi) jellegét úgy fogom mérni, hogy az 1990. június 28. (az első szabad választások nyomán megalakult kormány mandátumának kezdete) és a 2002. október 1-je közötti időszakhoz viszonyítva kiszámítom az egypárti többségi kormányok meg a minimális többségû koalíciók által hivatalban töltött idő összesített százalékarányát.⁴⁰ Továbbá a végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonyát a végrehajtó szerv dominanciája (executive dominance) nevet viselő változó segítségével operacionalizálom, amelynek mérésére empirikus mutatóként a kabinetek átlagos élettartama szolgál.⁴¹ (Ezt a mutatót is az előbb említett időintervallumra vonatkozóan számítom ki.)

A pártrendszer formátumának pontos mennyiségi jellemzésére a pártok tényleges számának (*effective number of parties*) nevezett változó - a közgazdaságtanban alkalmazott Hirschman-Herfindahl piaci koncentrációs index fordított értéke - használatos.⁴² A választási rendszer tulajdonságait a legszintetikusabban ötvöző mutató pedig Michael Gallagher *négyzetes aránytalansági indexe*.⁴³

A **2. táblázat**ban összesített, az első dimenzióra vonatkozó, eredmények tükrében Románia konszenzusos jelleget mutat, bár, ami a változás irányát illeti, inkább az mondható, hogy fokozatos távolodás figyelhető meg ettől a pólustól.

2. táblázat

A hatalommegosztás-pártok dimenzió: empirikus mutatók

	1990- 1992	1992- 1996	1996- 2000	2000 után	ÁTLAG (Románia)	Az országos átlagok szélsőértékei <small>a)</small>
Aránytalansági index (LSIG) ^{b)}	1,00	7,12	6,19	9,17	5,87	1,30 21,08
A pártok tényleges száma ^{c)}	2,20	4,42	3,94	3,18	3,44	1,99 5,24

Minimális többségű koalíciók (%)	54,35	0	100	0	48,32	8,2 100,0
Egypárti többségi kormányok (%)	54,35	0	0	0	11,70	0 100,0
A többségi jelleg mutatója (%)	54,35	0	50	0	27,32	4,1 100,0
A kormány élettartamának mutatója I (év)	1,20	1,33	4,04	1,75	1,74	1,28 10,09
A kormány élettartamának mutatója II (év)	1,20	1,33	1,35	1,75	1,35	0,99 4,32
A kabinet dominanciájának mutatója (év)	1,20	1,33	2,69	1,75	1,54	1,14 7,21

a) Lijphartnak az európai demokráciákra vonatkozó adatai.

b) Csak azokat a pártokat vettem tekintetbe, amelyek szereztek képviselőházi mandátumokat és - az első választások kivételével - nem számoltam a pozitív diszkrimináció eredményeképpen képviselést szerzett nemzeti kisebbségekkel.

c) A mandátumok százalékarányának és a pártok tényleges számának meghatározásakor sem vettem tekintetbe az említett kisebbségeket, hiszen így realisabb képet kapunk, mintha azt feltételeznénk, hogy a pártokhoz hasonlóan a kisebbségek is egységes szereplőként vesznek részt a politikai versenyben. (Az, hogy külön parlamenti frakciót alkotnak, ebből a szempontból irreleváns.)

Forrás: Saját számítások Stan Stoica: *Mic dictionar al partidelor politice din România (1989-2000)*.

Bucuresti, 2000, Editura Meronia. 103-118.; uő *Dictionarul partidelor politice din România (1989-2001)*. Ed. a II-a. Bucuresti, 2001, Editura Meronia. 164., 166., 168., 177-189. és Alegeri parlamentare si prezidentiale (26 noiembrie si 10 decembrie 2000). Alegerea Camerei Deputatilor - 26-Nov-2000 - Mandate pe partide si pe judete. [<http://domino.kappa.ro/election/election2000.nsf/All/Electorale>], 2000. december. Összehasonlító adatok Arend Lijphart: *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari*. Iasi, 2000, Polirom. / Stiinte politice - Opus./ 79.

Ami az egységes *versus* szövetségi dimenziót illeti, az állam az Alkotmány értelmében egységes szerkezetű. Ha Lijphart korábbi javaslata szerint kiszámítanánk, hogy a teljes adóbevétel hány százaléka folyik be a központi költségvetésbe, az eredmény minden bizonnyal hűen tükrözné az államszerkezetet.⁴⁴ Az új monográfia azonban egyszerűbben közelíti meg a kérdést, s ennek szellemében Romániához mint egységes és centralizált államhoz az 1,0 értéket kell rendelnünk.⁴⁵ A román parlament konfigurációja - mivel a nemzeti kisebbségek nem jutnak hivatalból felsőházi képviselőhöz, hanem a magyar kivételével csak alsóházi mandátumokat képesek megszerezni - átmenetet képez az inkongruens szimmetrikus, valamint a kongruens szimmetrikus bikameralizmus között. Vagyis az erős és a közepes bikameralizmus hibridjét jelenti, ami a 3,5-es pontszámmal kódolható.⁴⁶ Az alkotmánymódosításhoz csak minősített (2/3-os) többség szükséges, ennél nagyobb ún. szupertöbbség nem kell. Tehát az alkotmány merevségének indexe 3,0.⁴⁷ Tekintettel arra, hogy az Alkotmánybíróság nem túlzottan aktív - igen kevés jogszabály ellen emel kifogást - országunkban az alkotmányossági felügyelet gyenge (pontszám 2,0).⁴⁸ Mivel a második dimenzióban Romániát egy egyértelműen többségi vonáson (az állam egységes és központosított szerkezetén), valamint egy egyértelműen konszenzusoson (a szimmetrikus bikameralizmuson) kívül a két ellentétes pólus irányában mutató tendenciák jellemzik, megállapíthatjuk, hogy e tekintetben vegyülnek a konszenzusorientált és a többségi elemek.

Összegzésül elmondható, hogy összehasonlító politikatudományi szempontból a román politikai rendszer talán közelebb áll a konszenzusos modellhez, mint a többségihez. Az általam kiszámított nyolc pontszám arra az érdekes megfigyelésre vezet, miszerint Románia a leginkább Portugáliára hasonlít, amely ugyancsak fiatal demokrácia, és Lijphart fogalmi térképén a végrehajtó hatalom-pártok dimenzióban konszenzusosként, az államszerkezet dimenzióban viszont többségiként jelentkeznek. (Tény, hogy a második dimenzió esetében létezik egy szembevetendő különbség is: Portugália parlamentje egykamarás.)⁴⁹ Tekintettel országunk politikai rendszerének kilátásba helyezett reformjára, amely várhatóan aszimmetrikus bikameralizmushoz és kompenzációs vegyes választási rendszerhez⁵⁰ vezet majd, elmondható, hogy a többségi jelleg némileg erősödni fog a konszenzusos kárára.

Következtetések

A múlt esztendő tavaszán lezajlott vita szellemében a jelen tanulmány célja az volt, hogy újból felmérje a pillanatnyi helyzetet, hiszen csupán ez jelentheti bármely politikai program vagy intézkedés kiindulópontját. Elemzésemben kimutattam, hogy sem Romániában, sem Erdélyben nincs konszociációs demokrácia. Ellenben megismételtem korábbi kijelentésemet, miszerint a régióban elképzelhető ennek a megvalósítása, de minden bizonnyal csak hosszú távon. Hiszen a konszociációs vagy a konszenzusos modell adekvát jellegének kimutatására irányuló törekvések hiábavalónak bizonyultak, mert a politikai elit s bizonyos nem-kormányzati szervezetek pontosan ellenkező irányú rendszerreformot szorgalmaznak.

A következtetésemben tetten ért állapot nem készíti derűlátásra a politológust. Reméltem ugyanis, hogy újólag, ha pozitívabb dolgokat nem is fogok tudni mondani, de legalább sikerül megismételnem korábbi, többnyire semleges konklúzióimat. Viszont a dolgozat logikáját tekintve a Gabriel Andreescu tematikus naplójában⁵¹ megfogalmazott gondolatokkal rokon, pesszimista zárzó kívánkozik ide. Mégis megpróbálom kezelni ezt az "érzelmi válságot" azáltal, hogy az erdélyi magyar politikatudományról

mondok valami biztatót. Mert remélem, hogy a bemutatott - empirikus adatok feldolgozásán és értelmezésén alapuló - technikai jellegű elemzés segítségével sikerült illusztrálnom azt, hogy leküzdhetők azok a gyermekbetegségek, amelyekről munkatársaimmal beszélünk. Az erdélyi magyar politikatudomány képes lehet arra, hogy problémafelvetésében és témakezelésében kapcsolódjék a nyugati szakirodalomhoz és legalább önmagunk számára érdekessé váljék.⁵²

* Forrás: A tanulmány korábbi változata a Provincia folyóirat hasábjain jelent meg. Lásd A demokrácia modelljei Romániában – esélyek és realitások. Provincia, [http://www.provincia.ro] II. évf. [2001. március] 3. sz. 4–5.

Jegyzetek

¹ Alina Mungiu-Pippidi *Transilvania subiectiva*. Bucuresti, 1999, Humanitas. 232-237.

² Mit akarunk. *Provincia*, [http://www.provincia.ro] I. évf. (2000. április) 1. sz. 1.

³ Az Európai Unió egy lehetséges elméleti megközelítés szerint konszociációs demokrácia. Ld. Simon Hix: The Study of the European Community. The Challenge to Comparative Politics. *West European Politics*, vol. 17 no. 1 (1994) 19-22.

⁴ Molnár Gusztáv: A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben. *Provincia*, [http://www.provincia.ro] I. évf. (2000. október) 6. sz. 1-2.

⁵ Gabriel Andreescu: Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszenzuális demokrácia első szakaszát? *Provincia*, [http://www.provincia.ro] I. évf. (2000. november) 7. sz. 2.

⁶ Arend Lijphart empirikus demokráciaelméleti műveinek fordítása, valamint az általa bevezetett fogalmak átvétele egyaránt próbára tette a román és a magyar anyanyelvű politológusokat. Az alapművek - *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven-CT, 1984, Yale University Press és *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven-CT, 1999, Yale University Press - román nyelvű változatai rendre a *majoritar-consensual*, illetve a *majoritarist-consensualist* szópárokat használják. (Lásd *Democratiile. Modele de guvernare majoritara si consensuala în douazeci si una de tari*. Budapesta-Chisinau, 1999, CEU Press-Sigma IG, valamint *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari*. Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./) Az utóbbi kötet előszavának terminológiai-nyelvészeti jellegű fejtegetései meg indoklásai alkalmatlanok arra, hogy elejét vegyék a szóhasználatra vonatkozó vitának, hiszen inkább generálják azt. (Lásd Lucian-Dumitru Dîrdala: Prefata la editia în limba româna. Arend Lijphart si arhitectura majoritatilor democratice. In Arend Lijphart *op. cit.* 15-17.) A magyar politikatudomány a *consociational democracy* fogalmat elsősorban a 'társulások' (Enyedi Zsolt-Körösényi András: *Pártok és pártrendszerek*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó. /Osiris tankönyvek./ 41.), a 'konszociációs' (uo.; Enyedi Zsolt: *Az elkülönülés politikája*. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1997. 50.; uô: *Politika a kereszt jegyében*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó. /Osiris könyvtár - Politológia./ 46. és Molnár Gusztáv *i. m.*), a 'konszenzusos' (Enyedi Zsolt *i. m.* 46. és Fricz Tamás: A politikai tagoltság problémái Magyarországon. *Valóság*, XXXVIII. évf. (1995. szeptember) 9. sz. 29.), a 'konszociatív' (Molnár Gusztáv *i. m.*), illetve a 'konszociációs' (Enyedi Zsolt: Pillér és szubkultúra. A politikai-kulturális tagolódás egy lehetséges fogalmi kerete. *Politikatudományi Szemle*, II. évf. (1993) 4. sz.) jelzők segítségével próbálta átvenni, bár a 'közmegegyezéssel demokrácia' (Enyedi Zsolt: *Az elkülönülés politikája*. Kandidátusi értekezés.

Budapest, 1997. 50.; uő: *Politika a kereszt jegyében*. Budapest, 1998, Osiris Kiadó. /Osiris könyvtár - Politológia./ 46.) vagy a 'cölöpdemokrácia' kifejezés (Fricz Tamás *i. m.* 21.) és az erőtetett 'consociational-demokrácia' szókapcsolat (Fricz Tamás: *A magyarországi pártrendszer*. Budapest, 1996, Cserépfalvi Kiadó. /Scientia Hungariae./ 187.). használatára is van példa. A *consensus democracy* ('konszenzusos modell' - Enyedi Zsolt-Körösényi András *i. m.* 45.) vagy 'konszenzusorientált demokrácia' (Székely István: Egy lehetséges alternatíva - a konszenzusorientált demokrácia. In Bakk Miklós-Székely István-Toró T. Tibor (szerk.): *Útközben. Pillanatképek az erdélyi magyar politika reformjáról*. Csíkszereda, 1999, Pro-Print. /Magyar Kisebbség Könyvtára./ 11-18.) magyarításának tekintetében viszont nem küzdünk a bőség zavarával. Tanulmányomban a főszevegben megadott kifejezések fognak szerepelni, hiszen azok tűnnek számomra a legtalálóbaknak meg a legsikerültebbeknek. A második modell esetében előnyben fogom részesíteni a rövidebb ('konszenzusos') jelzőt, míg az első esetében mindkét jelző használatát egyformán indokoltnak tekintem. (Vö. Enyedi Zsolt-Körösényi András *i. m.* 42. és Johannes Althusius: A tartomány. *Provincia*, [http://www.provincia.ro] III. évf. (2002. február) 2. sz. 14.)

⁷ Arend Lijphart: Typologies of Democratic Systems. *Comparative Political Studies*, vol. 1 (1968), 3-44.

⁸ Lásd uő: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven-CT, 1984, Yale University Press. xiii-xiv.

⁹ Vö. Gabriel A. Almond: Comparative Political Systems. *Journal of Politics*, vol. XVIII (August 1956) 391-409. és Arend Lijphart: Consociational Democracy. *World Politics*, vol. 31 (1969) no. 2, 207-208.

¹⁰ Vö. uo. 216.

¹¹ Uő: From the Politics of Accommodation to Adversarial Politics in the Netherlands. A Reassessment. *West European Politics*, vol. 12 (1989) no. 1, 139-153. Vö. Molnár Gusztáv *i. m.* 2.

¹² Stein Rokkan: Towards a Generalized Concept of Verzuiling. In Peter Mair (ed.): *The West European Party System*. Oxford, 1990, Oxford University Press. /Oxford Readings in Government and Politics./ 142. Ld. még Enyedi Zsolt *i. m.* 43. és Val Lorwin: Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies. In *Comparative Politics*, vol. 3 (1971) no. 2, 141. idézi Giovanni Sartori: A Typology of Party Systems. In Peter Mair *i. m.* 338-339.

¹³ Arend Lijphart: Consociational Democracy. 219-221.

¹⁴ Uo. 221-222.

¹⁵ Arend Lijphart: The Puzzle of Indian Democracy. A Consociational Interpretation. *American Political Science Review*, vol. 90 (1996), 262-263.

¹⁶ Vö. *Dan Pavel*: Teoria democratiei este o cunoastere cu caracter practic - interviu cu Arend Lijphart. *Sfera Politicii*, Anul V (1997) nr. 51, 22.

¹⁷ Vö. Arend Lijphart: *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari*. Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./ 227-236.

¹⁸ A nagykoalíciót (*grand coalition*) a politikai publicisztika s a politikai diskurzus "nemzeti egységkormánynak" nevezi, ám ez a szókapcsolat ritkábban fordul elő a szakirodalomban.

¹⁹ Lijphart korábbi monográfiájához képest (*Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus*

Government in Twenty-One Countries. New Haven-CT, 1984, Yale University Press.) lényegesen átstrukturálta a két dimenziót. A legszembeütőbb különbséget két új változó - az érdekcsoportrendszer, és a központi bank - bevezetése, valamint egy változónak - a pártrendszer dimenziói, azaz a pártrendszert alakító törésvonalak, számának - a háttérbe szorítása jelenti.

²⁰ Vö. uő: *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven-CT, 1984, Yale University Press. xiv.

²¹ Kántor Zoltán a strukturális és kulturális feltételeket a modell szociológiai részének, az intézményi feltételeket pedig a modell politológiai részének tekinti. Ld. Kántor Zoltán: A konzociáció Erdélyben. Folyamatok és modellek. *Provincia*, [http://www.provincia.ro] II. évf. (2001. április) 4. sz. 7.

²² Arend Lijphart: *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari*. Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./ 51-52., 56.

²³ A "fertôzô" hatás (*contagion effect*) metaforát Duverger klasszikus munkájából kölcsönzöm. Vö. Maurice Duverger: *Political Parties. Their Organisation and Activity in the Modern State*. London, 1964, Methuen. xxvii.

²⁴ Myron Weiner hasonló módon értelmezi India példáját. L. Myron Weiner: *The Indian Paradox. Essays in Indian Politics*. New Delhi, 1989, Sage Publications. 35-36. Idézi Arend Lijphart: The Puzzle of Indian Democracy. A Consociational Interpretation. *American Political Science Review*, vol. 90, no. 2 (June 1996), 263.

²⁵ A kifejezés a társulásos demokrácia kiépítésének kérdését elsôként felvetô szerzô egy korábbi javaslatára utal. Ld. Alina Mungiu-Pippidi: Problema democratiei transetnice. *Sfera Politicii*, Anul IV (1996) no. 36-37. (A transzietnikus megközelítésekkel kapcsolatban - mint látható - osztom Kántor Zoltán véleményét. Vö. Kántor Zoltán *i. m.*)

²⁶ Tekintettel arra, hogy a pillér intézményesült politikai szubkultúra, jelen pillanatban csupán egyetlen (éspedig a magyar) kisebbségi *zuil* kialakulására gondolhatunk. A roma (cigány) etnikum társadalmi-politikai szervezettségét tekintve messze áll egy ilyen jellegû politikai szubkultúra létrehozásától.

²⁷ Lásd elsôsorban Gabriel Andreescu *i. m.* 2-3. és Bakk Miklós: Az eredettôl a kezdetig. *Provincia*, [http://www.provincia.ro] I. évf. (2000. november) 7. sz. 4.

²⁸ Arend Lijphart *i. m.* 263.

²⁹ Kántor Zoltán: *National Minorities, Democracy and Consociationalism. The Case of Hungarians in Romania*. MA Thesis (Central European University). Budapest, June 1996. 61-65.

³⁰ Vö. *i. m.* 63-65.

³¹ Vö. *i. m.* 61-62.

³² Értelmezésem, amellyel a szerzô valószínűleg egyetértene, Alina Mungiu-Pippidi gondolataiból merítve egészíti ki és pontosítja az általa vázolt sémát. Vö. Molnár Gusztáv *i. m.* 2. és Alina Mungiu-Pippidi *Transilvania subiectiva*. Bucuresti, 1999, Humanitas. 236-237.

³³ Molnár Gusztáv: *i. m.* 2. (Megjegyzendô, hogy a szerzô által elképzelt forgatókönyv körvonalazódni látszik.)

³⁴ Borbély Zsolt Attila: Összmagyarság és erdélyiség. *Provincia*, [http://www.provincia.ro] I. évf. (2000. december) 8. sz. 8.

³⁵ Lásd Herbert Kitschelt: The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society*, vol. 20, no. 1 (March 1992) 11., 17. és 46., valamint Claus Offe: Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe. *Social Research*, vol. 58, no. 4 (Winter 1991) 869., 872-873.

³⁶ Borbély Zsolt Attila *i. m.* 8.

³⁷ Uo.

³⁸ Bakk Miklós *i. m.*

³⁹ A számítások bonyolultsága és az adatok pillanatnyi hiánya miatt lemondtam a korporatizmus-pluralizmus, valamint a jegybank függetlensége mértékének a megbecsüléséről. Ám ilyen körülmények között is megállapítható, hogy az érdekcsoportrendszer Romániában - a konszenzusorientált rendszerekhez hasonlóan - (neo)korporatista jelleget mutat, mert a kormány, illetve a tőkét meg a munkaerőt képviselő csúcsszervezetek részvételével tartott hárompárti egyeztetések eléggé gyakoriak. (A kiszámítható mutatók esetében a képlet bemutatásán kívül, szükség esetén, elmagyarázom azt is, miért választottam a leírt értékelési módot.)

⁴⁰ Vö. Arend Lijphart: *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari*. Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./ 114.

⁴¹ Vö. uo. 129-133.

⁴² A *formátum* Sartori értelmezésében nem más, mint a rendszert alkotó pártok - aritmetikai értelemben vett - száma. (Lásd Sartori *i. m.* 327.) A hozzárendelt empirikus mutató tulajdonképpen a hatalom koncentrációját méri a pártrendszeren belül. Értéke az alábbi képlet segítségével számítható ki:

,

ahol

N a rendszert alkotó pártok aritmetikai értelemben vett száma,

p_i az i párt által megszerzett parlamenti mandátumok (vagy elnyert szavazatok) százalékaránya.

Lásd Rein Taagepera-Matthew Soberg Shugart: *Seats and Votes. The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven-CT, 1989, Yale University Press. 79. és Arend Lijphart *i. m.* 79.

⁴³ Az index az alábbi képlet segítségével számítható ki:

ahol

N a rendszert alkotó pártok aritmetikai értelemben vett száma,

v_i az i párt által elnyert szavazatok százalékaránya,

s_i az i párt által megszerzett parlamenti mandátumok százalékaránya.

Lásd Arend Lijphart *i. m.* 153-154.

⁴⁴ Uő *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven-CT, 1984, Yale University Press. 176-178.

⁴⁵ Vö. Arend Lijphart: *Modele ale democratiei. Forme de guvernare si functionare în treizeci si sase de tari*. Iasi, 2000, Polirom. /Stiinte politice - Opus./ 179.

⁴⁶ Vö. uo. 192-194., 197-198.

⁴⁷ Vö. uo. 204-205.

⁴⁸ Vö. uo. 209-210.

⁴⁹ Lásd elsősorban uo. 118., 198.

⁵⁰ A javasolt rendszert Blais és Massicotte tipológiája szerint határoztam meg. Lásd André Blais-Louis Massicotte: *Electoral Systems*. In Lawrence LeDuc-Richard Niemi-Pippa Norris (eds.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in a Global Perspective*. London, 1996, Sage Publications. 65-66. Ld. még Proiect de lege privind Codul electoral. *Monitorul Oficial al României*. Partea I. Anul XIII, no. 733 (19 noiembrie 2001) 1-48. (A választási rendszer típusa a 126. cikkben leírt, s az eredmények meghatározására vonatkozó eljárásból vezethető le.)

⁵¹ Gabriel Andreescu *Ruleta. Români si maghiari, 1990-2000. Jurnal tematic*. Iasi, 2001, Polirom. /Colectia Ego./ 338-340.

⁵² Vö. Bakk Miklós-Bodó Barna-D. Lőrincz József-Kántor Zoltán-Salat Levente-Szász Alpár Zoltán: *Az erdélyi magyar politikatudomány a második évezred utolsó évtizedében*. In Tánzos Vilmos-Tökés Gyöngyvér (szerk.): *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990-2001 közötti eredményeiről*. I. kötet. Kolozsvár, 2002, Scientia Kiadó. /Sapientia könyvek./ 441-442., 446.

- [Somai József: Rendszert teremteni a civil szférában](#)
- [Bereczki Kinga: Hozzászólás Somai József Rendszert teremteni a civil szférában című írásához](#)
- [Bodó Barna: Civil önépítkezés](#)
- [Farkas Éva: Civilek együtt](#)
- [Farkas Miklós: Az érdekegyeztetés, érdekérvényesítési szolidaritás és partnerségi kapcsolatok kialakításának jelentősége a civil szerveződésben](#)

- Dr. Fleisz János: Hozzászólás
- Kósa András László: A romániai magyar civil szféra természetrajzához
- Kötő József: A civil társadalom erői felszabadításának egy lehetséges útja
- Lőrincz Zsuzsanna: Hozzászólás Somai József vitaindító írásához
- Szenkovics Dezső: A civil szervezetek helye és szerepe a társadalomban
- Sebestyén István: A nonprofit szektor érdekképviseletének megoldása
- Bárdi Nándor: Önszerveződés és önreflexió a két világháború közötti magyar kisebbségtörténetben
- A Népies Irodalmi Társaság Politikai Osztályának tájékoztatója a romániai magyarság megszervezéséről és a népkisebbség helyzetének tanulmányozásáról (1924)
- Jancsó Benedek feljegyzése az erdélyi kulturális és társadalmi akciókról (1926)
- Sulyok István tervezete az EMKE átalakítására (1926)
- Sulyok István tervezete magyar kultúrhatóság felállítására (1927)
- Sulyok István: Az erdélyi magyarság társadalmi szervezete
- Sulyok István: A magyar könyv Erdélyben
- Kovács György: Gyalogszerrel a Székelyföldön
- Constantin Iordachi: A nemzet újrarajzolt határai: A magyar "státustörvény" és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája a Moldovai Köztársaságban
- Juan J. Linz: Nemzetépítés és államépítés
- Charles Taylor: Nacionalizmus és modernitás
- Sorbán Angella - Nagy Kata: Beszélgetések a státustörvényről Erdélyben
- Veress Emőd: Végrehajtás és döntéshozás viszonya a helyi közigazgatásban. Miért beteg Romániában a helyi közigazgatás?
- Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei Romániában: a valóság számokban kifejezve
- Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (2.)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék